

DALMATINOV REGISTER – PRVI SINONIMNI SLOVARČEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V strokovni literaturi protestantskega obdobja je večkrat naglašen pomen »REGISTRA Nekatérih bešéd, katere Crajn|ki, Coro|hki, Slovén|ki ali Besjázhki, Hervázhki, Dalmatin|ki, I|trian|ki, ali Cra|hki se drugázhi govoré«, dodan na koncu Dalmatinovega prevoda Biblije (1584). Dognano je, da je nastajal dlje časa; del tega besedišča je prikazal prevajalec že ob izidu Pentatevha (1578), v zvezi z Registrom pa je ugotovljeno, da sta bila glavna iniciatorja in urejevalca tega prvega slovenskega pokrajinskega knjižno-narečnega primerjalnega sinonimičnega (kontaktne) slovarčka Jurij Dalmatin in Adam Bohorič,¹ ki sta bila po lastnih izjavah predvsem vešča obvladovalca »krajskega« slovenskega jezika. Nepojasnjena so ostala imena posredovalcev, informatorjev ustreznega sinonimičnega besedja iz vseh navedenih slovenskih in hrvaških dialektalnih pokrajin. Domnevamo lahko, da so podatke za hrvaško-čakavski ter dalmatinski delež posredovali znani ožji Trubarjevi hrvaški sodelavci (M. Živčić, Ant. Dalmata, J. Juričić in Stj. Konzul), prevajalci njegovih del v hrvaščino, za »Bezáčki«, to je hrvaški kajkavski delež, pa gotovo kajkavski protestantski somišljeniki, med katerimi ne smemo pozabiti slovenskega rojaka A. Vramca iz Ormoža,² ki je dal v Ljubljani leta 1578 tiskati svojo kajkavsko Kroniko.³ Znano je nadalje, da je bilo besedišče Registra skoraj v celoti vključeno v Megiserjev »*Dictionarium quattuor linguarum*« (1592), prek njega pa ostaja trajno sestavni del slovenskih rokopisnih in tiskanih slovarjev vse do Pleteršnika (1894–95).

Tako je razumljiva določena ustaljenost, nespremenljivost (konstantnost), s tem tudi arhaičnost določenega dela knjižnega besedišča (v določenih zvrsteh, npr. verska obredna besedila) vse do sodobnosti. Nedavno je bil izdela popoln izpis ter abecedno urejen popis – slovarček vseh besed s pomenskimi ustrezniki (2062 leksičnih enot), ki jih Dalmatin izrablja v sobesedilu, pojasnjuje ob robu na straneh tekočega biblijskega besedila (tako imenovane »marginalije«) ter navaja v Registru. Iz raziskave J. Stabeja⁴ je tako vsaj delno vidna praksa izrabe kontaktnih narečnih sinonimov⁵ oziroma poljubnejših razlag pomenske vrednosti besede v tekočem sobesedilu (Npr.: Pojdi tje k' Mravli ti *lejni *vraglivi I. 318 b; noter do *Gorkih vod *Topliz I., 126 a; *Snaħa *Neve|ta je super Ta|ħo II., 118 b; Nekateri sanikerni ljudje *Belialovi otroci, tu je hudi sanikerni lotri I., 155 a itd.). Tako je tudi bolj opazna prisotnost nekaterih nedvomnih hrvatizmov, preko tega posrednika pa tudi starocerkvenoslovanizmov in romanizmov, kar je glede na glagoljaško knjižno tradicijo Hrvatov in tako zahtevni podvig Slovencev, kot je bil prevod celotne Biblije, več kot razumljivo. Opozorim naj na nekatere te medjezikovne kontaktne sinonime že kar na začetku. Npr.: *Dejzħla* – *divójka*; *Zħa|t* – *Dyka*; *Arzat* – *likar*, *Arznia* – *likarija*; *Gvant* – *odizħje*; *ħvinez* – *olov*; *Gnada*–*milo|ardje*; *Terdno|t* – *Tverdnia*; *Fli|*–*ħurba*; *Lo|* – *sdrīb*; *Vbijenik* – *ħjudomorac*; *Paliza* – *ħztaħ*; *ħitejti* – *ħhetuváti*; *Zħeuli* – *ħipel|ħi*; *ħhajta* – *ħapun*; *ħħelesna mazħka* – *an-*

¹ J. Rígler, Register v Dalmatinovi Bibliji, JiS 12, 1967, 104–106.

² O njegovem življenju in delu najdemo nove ugotovitve v monografiji A. Jembriha *Život i djelo Antuna Vramca*. (Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povjesne dijalektologije), Čakovec 1981.

³ Kronika vezda znovich zpravljena Kratka Szlovenzkim iezikom po D. Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebekom. Stampana v Lublane. . . leto M. D. L. XXVIII (1578).

⁴ J. Stabej, Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584. Geschichte Kultur und Geisteswelt der Slaven, III. Band – II. Theil: Abhandlungen. Dr. Dr. R. Trofenik – München 1976, 101–181.

⁵ Termin povzemam po hrvaških raziskovalcih glagoljaškega in kajkavskega knjižnega jezika, ki isti pojav zasledujejo v starejših knjižnih spomenikih. Podrobno o teh pojavih E. Hercigonja v delu Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglajolskom srednjovekovlju. Zagreb 1983.

kora; Zhudu – Mirakuli; Granatapfel – morgrana; Šhveplo – šimpor; Verih – Tamian. Med temi posebej izpostavljam besede starocerkvenoslovanskega izvora: Buqve – knyge; Prešhuštvu – prelubodejstvo; Offer – pošvetiljzhe; Isvelizhar – spašitelj; Materniza – Lošhéna; Tirani – progonitelji; Nadjanje – šomnenje; Ajd – poganin; Ptuj – Tuin; Poštava – Sakon; Obluba – Savezhanje; Saudati – otraviti; hod/hud – concubina, itd. Isti avtor je sestavil tudi slovensko-latinsko-nemški slovarček Bohoričeve slovnice⁶ ter nam tako omogočil natančen vpogled v obseg besedišča prve slovenske slovnice. Slovarček vsebuje 1979 leksičnih enot, med temi pa je malo »nekrajnskih«, panonskih in hrvaških izrazov (Npr.: *Gazhe – nieder kleid; Svidok; objemlem vel obimem*; itd.), nasprotno pa precej novoknjižnih. Izvirno besedilo latinske slovnice (obravnavava slovnice zgradbe vseh jezikovnih ravnin z obsežnim ilustrativnim gradivom) je često vzpodbuda za izpeljavo neobstoječe slovenske besede (ali tudi slovnice glagolske oblike) po znanih razpoložljivih besedotvornih vzorcih. Tako ob latinskih tvorbah zasledimo tudi slovenske besedotvorne »kalke«. Npr.: *Quinarius – peták; Octonarius – ošmák, Senarius – shešták; oblivio – posablivošt; Rak fit rakik; pšia Pšizh fit pšizhiza, vel pšizhka; Kojn fit Kojnizhik, Konjka (kobilal); log fit lošhiz, lok fit lozhiz; peru fit perze (za peresce); Calamarium – perniza (črnilnik); tele fit teleze; luzhati, luzhiti – lacio; Perluzhim – adjicio; Piplelem pipati, pipal; rešpiplem – Divello; Regiram, oblaštujem – Rego, Regere; Rojenje – partus geburtus; Rojštvu – partus, geburt; Svazhina – Schwagerschafft; vuzhliv – studiosus; vuzhnu, vmetelnu, rešmišelnu – docte, itd.*

Glede na namembnost, katere cilj je bil izpopolnjevanje, kot je že Trubar tožil,⁷ v marsičem še pomanjkljivega slovenskega knjižnega leksikalnega sistema, imata oba slovarčka za razvoj slovenskega knjižnega besedišča izjemen pomen, seveda pa tudi svoje tipične značilnosti. Register nas obvešča o dialektalno pokrajinski razčlembi in razlikovalnosti besedišča predvsem v govorjenem jeziku, Bohoričev slovarček o pisnih knjižnih besedotvornih sistemskih zakonitostih in možnostih razvoja ob tujem jeziku (kontrastivni vidik). Oba nas izzivata k podrobnejši jezikovni oblikoslovni, besedotvorni in pomenslovni analizi.

Ob tej priložnosti se omejujem na prikaz ugotovitev o dialektalno tipoloških značilnostih Dalmatinovega Registra, primerjalnega sinonimično-kontaktne slovarčka. Glede »terminološkega poimenovanja« Registra tole: ne gre termina pojmovati strogo dobesedno; upoštevati je treba čas nastanka, možnosti poznavanja besedišča pokrajinskih dialektalnih sistemov slovenskega jezika, predvsem pa praktično sporazumevalni namen Registra. Nakazuje tedaj prepoznano osnovno pomensko besedno ujemanost oziroma neujemalnost, ki je delno besedotvorno, delno tudi morfemsko leksikalno različna (različno poimenovanje istih designatov) v tedanjih slovenskih in delno hrvaških pokrajinskih naddialektalnih jezikovnih različicah, bolj ali manj ustrežajočih sodobni znanstveno utemeljeni delitvi slovenskega jezikovnega ozemlja na sedem narečnih skupin. Potek izoleks pod pokrajinskimi oznakami navedenega besedja se v celoti ne ujema s sodobnimi razmejitvami narečnih skupin, kar je dokazljivo iz glasoslovne ubeseditve dela izpričanega besedišča (refleksi razvoja nekaterih samoglasnikov se ne ujema z Dalmatinovo pokrajinsko oznako), upoštevati pa smo dolžni tudi premike v dialektalnih in knjižnih, morfoloških, besedotvornih in pomenskih (semantičnih) sistemih slovenskega jezika v štiri-stoletnem razvoju.

⁶ J. Stabej, Adam Bohorič, Arcticae Horulae. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache, Wittenberg 1584. II. Theil: Untersuchungen. Dr. Dr. R. Trofenik, München 1971, 144–206.

⁷ V nemškem posvetilu knjige Ta prvi Dejl tiga Noviga Testamenta 1557 pravi: »Sicer so – hvala bogu – posebno v sedanjem času, nekateri prevedli biblijo iz hebrejščine in grščine v latinski, nemški in laški jezik dobro in razumljivo, kar potrjujejo vsi učenjaki; toda slovenski jezik je sam na sebi reven in glede mnogih besed pomanjkljiv, ima tudi mnogo aequivoca, tj. besed z več pomeni, in se govori ne samo v eni deželi drugače kot v drugi, ampak pogosto v razdalji 2 do 3 milj, da često tudi v eni sami vasi drugače in različno v mnogih besedah in naglasih...« M. Rupel, Protestantiski pisci, Ljubljana 1966, 75.

Ob ponovnem pretresu,⁸ analizi besedišča v Registru, soočamo tokrat predvsem središčni (*Crajn/ki, Coro/hki*) tip besedišča z vzhodnim, panonskim (*Slovén/ki oli Bezjázhki* ob zahodnem *Hervázhkem, I/trian/kem, Dalmatin/kem, Cra/hkem*), pri čemer izhajamo iz novih spoznanj o stopnji pokrajinske (naddialektalne) jezikovne zavesti tedanjega časa, utemeljene v že izvedeni pokrajinsko-dialektalni diferenciaciji. Ta je že omogočala prepoznavanje skupnih in različnih jezikovnih sistemskih zakonitosti (tri jezike z oznakami: *krajnski, herváčki, slovenski – kajkavski*) v treh dokaj sorodnih, a vendar tudi delno različnih jezikovnih tradicijah, ki so se razvijale v kulturnih žariščih slovenskega in hrvaškega jezikovnega prostora. Središčno kranjsko v Ljubljani, zahodnoslovensko, obrobno v Trstu ob stičišču s hrvaško čakavsko glagoljaško tradicijo, ki je pokrivala obalna mesta in otoke (Krk) severne Dalmacije, Istro ter ob slovensko-hrvaški jezikovni meji prodirala v notranjost, v kajkavski narečni prostor, kjer se je v *Ozlju pri Metliki* ob podpori plemičev Zrinjskih razvijala zanimiva čakavsko-kajkavska knjižna različica.⁹ Na vzhodnem, mejnem (panonskem) jezikovnem področju slovenskega in hrvaškega jezika, sta se v »*ogrskem osagu*«¹⁰ stikali preleška in prekmursko slovenska ter kajkavska hrvaška, delno govorna, od 16. stletja dalje tudi pisna, naddialektalna knjižna tradicija.

Kulturološko ideološko sodelovanje slovenskih in hrvaških protestantov je bilo nujno povezano s soočanjem vseh teh govornih, delno knjižnih jezikovnih tradicij (rokopisni in tiskani spomeniki hrvaških glagoljašev, slovenski rokopisni spomeniki vseh navedenih pokrajin). Želja po skupni uporabnosti novih knjig na sodobni, govorni osnovi ljudskega jezika (Lutrovo načelo za protestantsko književnost) je narekovala jezikovno zблиževanje, le pokrajinsko naddialektalne jezikovne različice večša baza uporabnikov (plemičev, meščanov in podrejenih slovenskih deželanov), je te tendence zadrževala. Zmagalo je Trubarjevo trezno načelo o splošno slovenski ustreznosti in uporabnosti (razumljivosti) pokrajinskega že delno kultiviranega obrednega jezika (slovenski kranjski knjižni jezik), ki pa se je s sosednjima, bolj izoblikovanima knjižnima sistemoma, spajal na leksikalni ravni z ustrezno uporabo kontaktnih medjezikovnih sinonimov,¹⁰ kadar je bil v domačem jeziku začuten nepremostljiv primanjkljaj.

Tako nam Register kljub (slučajnemu) omejenemu izboru pokrajinskega dialektalnega besedišča vendarle odstira pogled na tipološke značilnosti pokrajinskih besedotvorno-leksikalnih sistemov. Iz vzporedno navedenih sinonimov je mogoče razbrati zanimive podatke o smernicah razvoja besedišča v navedenih pokrajinah, pa tudi njegove ustalitve ali ukinitve v slovenskem knjižnem razvoju.

Že na prvi pogled je v Registru opazna naslednja značilnost. Pod oznako *Slovénski ali Bezjájčki* zasledimo pogoste sinonimične nize (2–3–4 lekseme, ki se medsebojno razlagajo), ki

⁸ Prva analiza besedišča Registra se omejuje na prikaz istosti in različnosti besed pod oznakama *Krajnski, Koroški*. Primerjaj M. Orožen, *Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju*. Zbornik IX. seminarja za SJLK, Ljubljana 1973, 45–58.

⁹ J. Vončina, *Ozalski jezično-književni krug*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 10, Zagreb 1968, 195–205.

¹⁰ V uvodu glagolskega Prvega dela novoga testamenta iz leta 1562, Novega testamenta, prevedenega po Trubarjevem prevodu v hrvaški jezik (A. Dalmata in Stj. Konzul), je zapisano: »jesmo va ovo naše tmačenje ove priproste, navadne, razumne, občne, vsagdanje, sadašnega vrēmena (besede), koie Hrvaté, Dalmatini, i drugi Slovenci i Kranjci naivéce va njih govoren'ju govore, hotéli postaviti. I kadagodé dve ili tri besedé za jednu, kako na strani videti hoćete, da svaki bude moći razumeti, jedna beseda, ili ime, po dva puta, i po tri izrećena i pisana, da jedna drugu tmaći.«

Ime svojega Registra *Dalmatin* takole pojasnjuje: Inu h pu|lednimu, de bi leta Sloven/ka biblija le tém bujle inu dalje mej v|emi Slovenci mogla je sa|topiti: taku |o ene teshi|he inu nekar pov|od navadne Be|jede, nikar le na |trani raven texta s|drugimi be|jedami sloshene, inu s' Sveysdzami snaminovane: temuzh je tudi sadaj na konzlu lete Bible s'ili|om en regil|hter, po redi tiga a. b. c. po|taulen, de, kar bi kej eden v'textu nemogel dobru sa|topiti tu more ta sadaj v'regi|htru y|kati. Kakòr kadar bi en Harvat nemogèl sa|topiti, kaj je rezhe Arzat, taku y|zhi sadaj v'puh|htabi, A, Arzat, tu je njegou jesik po|taulen, sla|ti, Likar, inu more taku on v'|voim Iesiki Likar sa Arzat brati. Taku kateri bi nesa|topil kaj je reko Buque, ta i|zhi v'puh|htabi, B, taku najde de on je Buque reko v'njega jesiki, Knige. Satu more on v'|voim jesiki sa Buque Knige brati. Inu taku je tudi ima od drushih be|jed sa|topiti, ker kuli enimu naprej prideo, de jih more sa|topiti, ta, ali na |trani pogledaj, ali pak sadaj v'regi|htru.

ustrezajo le enemu leksemu, redko dvema, pod drugimi pokrajinskimi oznakami. (npr. Krajski: *Reva*; Koróški: *Kumer*, Slovénski oli Beziáčki: *tešhkozha*, *poshmezjanje*; Harváčki. . . : *Nevolja*; ali središčno: *Osnaniti*, vzhodnoslovensko pa: *pokasati*, *povédati*, *navéstiti*, *nasnánje dati*; središčno: *Postava*, vzhodnoslovensko: *sakon*, *obizhaj*, *sapovid*, *naprava*, itd.). To vzhodnoslovensko leksikalno »obilje« je zelo zgovorno, obenem pa tudi zagonetno. Priča o izjemni besedotvorni izoblikovanosti in prožnosti te različice jezika, ki se besedotvorno-leksikalno v veliki meri ujema s slovensko in hrvaško različico jezika na zahodni dialektalni periferiji: njune glasoslovne (in tudi leksikalne) posebnosti so v Registru posebej nakazane. Vse to priča bodisi o starem, dolgotrajnem jezikovnem sožitju ali uspešnem, naglem razvoju njunega knjižnega besedišča.

Iz povedanega sledi, da nam kaže soočati glede na besedišče slovenskega knjižnega jezika predvsem dve ustvarjalni knjižni žarišči: središčno slovensko – kranjsko in vzhodnoslovensko (panonsko) – ter kajkavsko hrvaško. Med njima so v Registru v luči kontaktnih sinonimov nakazane naslednje tipološke leksikalne razlike:

1. Obstojnost sinonimičnih nizov, besedotvorna razčlenjenost panonskih izvorno slovenskih besed v odnosu do središčnega slovenskega jezikovnega prostora (po Registru se leksikalno združujeta kranjski in koroški narečni prostor), kjer so tuje popačenke v precejšnjem obsegu iz leksikalnega sistema izrinile izvorno slovensko besedišče, kar ponazarjam z navajanjem primerov izpod oznak *Krajski* proti *Slovénski oli Beziáčki*. Npr.: *Brumen – Dobèr*, *pozhten*; *Butora – Rabot*, *Breme*, *Terh – Brime* (Herváčki. . .); *Lu|ht – volja*, *hotenje*, *shelje*; *Gvant – Svyte*, *halline*, *šuknja*; *Klagovanje – Toga*, *shalot*, *shalovanje*; *Rigel – sapor*, *sasvor*, *sa|op*; *Shlahta – pleme*, *ruod*; *Nid – Na|lob*, *savidost*, – *Nenavist* (Herváčki. . .); *Tro|ht – kripot*, *vti|enje*; *Offer – Prino*, *pošvetili|zhe – shartva*, *jadlo*, (Herváčki. . .); *Gold|hmit – šrebrenar*, *slatar*; *Shtalt – kip*, *obras*; *Grevati – pokajati*, *shalovati*; *Leben – shivot*, *shitek*; *Ledig – odvésan*, *pro|t*; *Kelder – pivniza*, *kliet – konoba* (Herváčki. . .). Prevladujejo seveda ustrezniki (kontaktni sinonimi) za en pomen, designat, med temi zasledimo zanimive vzhodne, tudi v sodobnem prekmurskem dialektu potrjene arhaizme ter druge izvorno slovenske besede, ki so se v obdobju purizma v začetku 19. stoletja dokončno delno uveljavile v slovenskem knjižnem jeziku.

Npr.: *Ga|sa – Vliza*; *Gnada – Milo|t – milo|rdje* (Herváčki. . .); *Martra – Moka*; *Mord – Rasboj*; *Ozhat – švatba – pir* (Herváčki. . .); *Shold – plazha*; *Rihtar – šudez – šudaz* (Herváčki. . .); *Truga – Raka*; *Shegnati – Blago|loviti*; *Pozerati – potro|hiti*; *Sashmagati – odduriti*; *sani|htar jimejti*; *Panovati – saklinati*; *Nidati – Nenaviditi*, itd.

2. Izpričane so številne razlike v središčnem in vzhodnem tipu besedišča pri poimenovanju istih designatov z različnimi, izvornoslovenskimi leksemi. Opazna je večja količina neizpeljank v središčnem tipu besedišča, pri izpeljankah pa je potrjena delna izraba istih, v večji meri različnih besedotvornih vzorcev. Pojavlja se tudi že omenjena zakonitost: enemu središčnemu leksemu ustreza vzhodnoslovenski sinonimični niz: Npr.: *Maura – doga*, *Trakázha*, *donda – Duga*, *dugázha* (Herváčki. . .); *Hrib – verh*, *goriza – Holmaz* (Herváčki. . .); *Streja – krov*; *Pi|ker – Lonez*; *Oblizhe – Obras*; *Otroci – Deza*, *Lakota – Glad*; *Komulz – Lakát*; *Hudizh – vrag*; *Iezha – vosa*, *Temniza – vsa*, *Tamniza* (Herváčki. . .); *Glina – Yloviza*, *illo*; *Luzh – svetlo|t*; *Pe|t – Rokovéd*, *šhaka*, *pergi|zhe*; *Prasnik – švetek*, *švetézhni dien*; *Neve|ta – šnaha*, *Sarozhniza*; *Vamp – Trebuh*, *keshmani*, *kerepuhi*, *Felleki*; *Zhi|lu – Razhun*, *šuma*; *Obluba – obezhánje*, *savezhanje*, *sagovorenje – savet* (Herváčki. . .); *Vá| – šello*, *va|niza*; *part – sa|lon*, *sa|stor*; *Moka – Melja*; *prepad – globozhina*; *škalla – Rupozha*, *pezhina*; *Strup – zhemer*; *Sve|tu – verno*, *marlivo*; *Pole – ovo sdaj*.

3. Prevladujejo različni in različno izpeljani izvorni slovenski kontaktni sinonimi: Npr.: *Drushina – Obitel*; *Ouzhar – Pa|tir*; *Pogreb – pokop*; *Tlaka – Rabota*; *Vbijenik – ljudomórza*; *šovra|shnik – neprijatelj*; *Prizhovanje – švedozhan|stvo*; *Pu|zhava – Pu|tina*; *Roj|tvu – Narod*; *Odre|shenik – Odkupitelj*, *o|loboditelj*; *Ohranenik – Ohranitelj*; *Potratnik – Potró|shnik*;

Po[hrej]hnik - Lakomèz; [vejzhnek - [vetilnik; Tol[stina - Tuzhja, ma[hzha; Supernik - protivnik; Vinku[hti - Trejazi; Tirani, [ilniki - progonitelji; Podboji - Stabri; Proga - Modriza, itd.

4. V besedišču Registra prevladujejo samostalniki, zasledimo pa tudi precej leksemsko različnih glagolov, pridevnikov in prislovov; besede nepregibnih besednih vrst (vezniki, predlogi) so slabše zastopane. Npr.: povabiti - posváti, Saupyti - sakriknoti; Saudati - otrovati; Rediti - kojiti; Pozhela - pryela; Luzhiti - Hitati; Osnaniti - pokasati, povédati, navé[ti, nasnáje dati; Prehinyti - prekanyti, premotyti; Sprejmiti - [prevoditi; Stlejzhi - [tolzhi, [tèrti; V[nél - vnetil, sashgal; Vpra[hati - pitati; V[aker[hne - V[akovázhke; Pitanu - Tuzhno; Ia[nu - vedro, zhi[to; Letu - ovo, vete; Temùzh - nego.

5. Za osrednji in vzhodnoslovenski jezikovni prostor so značilne delno različne popačenke tujega izvora. V središčnem besedišču Registra prevladujejo nemške popačenke, v vzhodnoslovenskem se pojavljajo romanizmi in madžarizmi, vendar v manjšem obsegu (na prave hrvatizme in besede starocerkvenoslovenskega izvora je bilo že opozorjeno). Npr.: Lintvor - posoj, Drakón - Drakun (Herváčki. . .); Buqve - knyge; Far - pop; Rablin - Hagar; Taushent - Jesero; Galufija - zhalárno[st; Kranzel - vienaz, korona; Pehar - zha[hha; Shtrik - konópaz; Zejgli - Quadréli, zigli; Muri - Arapini; Lampa - Lampash; Krona - Koruna; Kuffer - Brunz, Med; Logri - Apó[toi, vzhenzi; Bukou[ki - djazhki; Ajd - Pogan. Izpričani so tudi primeri, ko se v osrednjem besedišču Registra pojavlja izvirna slovenska beseda - sinonim vzhodnoslovenske popačenke. Npr.: Me[stu - Varosh; Vogel - kanton; Dshella - Orság, Semlia, Strana; Zhudu - Mirakula; Tretizh - h tretji Barti (!); Voj - kalaus, itd.

6. Za besedišče pod oznako Slovénski oli Bezájčki so glede na narečni prostor, ki ga Dalmatin tako označuje (gre za področje štajerske in slovenske panonske narečne skupine ter hrvaški kajkavski narečni prostor), značilne nekatere glasoslovne razvojne neskladnosti. Na podlagi teh je mogoče prepoznati slovenski ali tudi hrvaški izvor besede iz zahodnega kulturnega žarišča (čakavsko-glagoljškega ali tudi slovenskega kraškega in istrskega narečnega področja) ne glede na nedosledno oziroma različno grafiko. Ob primerih z regularnim slovenskim razvojnim refleksom za nosnik *o* poleg slovenskega *o-ja* zasledimo tudi primere s hrvaškim *u-jem*: ku[hnoti, Moka - Muka; votroba - vtroba, dogá - duga, tozha - tuzha; vsal, [udez, Rasluzhenje, Suprot, itd. Podobno zasledimo v posameznih primerih tudi *a* za *polglasnik*, ki ga Dalmatin piše večinoma z *e* in *i*: [lobodan, tro[hak, vienaz, Lanaz, konopaz, Holmáz. Hrvatizme prepoznamo tudi po drugačni pomenski vrednosti, po diftongični pisavi za poudarjeni *ě* ter *i* za poudarjeni in nepoudarjeni *ě*: vienac (krona), vrieme (čas); Rizh (beseda), Divójka; Brime (brema); Didina (Ozhan[stvo, dedina, Babina); Rika (Reka); Ditizhi (Detizhi, mladienzi); Nim (Niem); [vidok; jure (vshe - vre).

7. Glasoslovno neujemanje glede na osrednji sistem in slovenski narečni prostor je značilno tudi za nekatere slovenske besede, ki dokazujejo, da so se slovenski protestantski pisci namerno izogibali različnih fonoloških dialektizmov, zlasti diftongizacije,¹¹ ki je v tem času verjetno že zajela ves dolgopoudarjeni vokalizem. Regularne glasoslovne razvojne različice skupnega slovenskega besedišča so umeli podrejati knjižnemu osrednjemu sistemu. Do neskladij je prihajalo tam, kjer je narečni glasoslovni razvoj enotni izvor skupne slovenske besede že zabrisal. Npr.: Dauri - duri - dveri: vrata; podobno v primeru vshe (že) - vre - jur - jure; apnu - vapno - japno, ali pa ob primerih, ko osrednji knjižni jezik in narečni prostor nista imela izvorno istega leksema. Tako zasledimo zanimiva neskladja pri pisavi prislovov. Središčni primeri imajo *-u* < prvotnega izglasnega *o-ja*, vzhodni ohranjajo arhaičnejši *-o*; Ia[nu - vedro, zhi[to; Pytanu - Tuzhno; Ri[nizhnu - i[stino, pravizhno; Ro[htanu: prasheno; Kun[htno(!) - Modro, Ra[umno, vmetelno, [hegavo; Okuriti - Terdo, okórno; Mumu - Mimo. Potrjeni so diftongi za padajoče poudarjeni dolgi *e*, za *ě* in *polglasnik* (\bar{e} > a/e > ie). Primeri izhajajo prej iz koroškega in štajerskega kot panon-

¹¹ O načrtnem ukinjanju diftonga *ej* za dolgopoudarjeni *ě* (jat) v jeziku slovenskih protestantskih piscev glej razpravo J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1968.

skega narečnega prostora. Npr.: Kelder – pivniza, kliet; Mutašt – Niem; Obrupati – oplejniti; Plejnovati – plienjati; Rupati – plien; Pajn – pien; Prasnik – švetézhni dien, švetek; Velaki, Oblaštniki – muozh; Shlahta – pleme, ruod; Ošobejnik – puodšed; Predej – komuora.

Vse to sô važna dejstva, ki nam bodo pomagala izpopolniti našo predstavo in sodbo o razvitosti in stopnji normativnosti vseh jezikovnih ravnin slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju.

REGISTER

Nekaterih besed, katere, Crajnški, Coroški, Slovénski ali Besjázhski, Hervázki, Dalmatinski, Istrianski, ali Craški, se drugázhi govoré.

Crajnški	Coroški	Slovénski ali Besjázhski	Harvázški, Dalmatinski, Istrianski, Craški
A.	A.	A.	A.
Ajd		pogán	pogánin
Ajdje		pogáni	
Ajdovski		pogánski	
Ajšvar		savidliv	
Ajšrati		saviditi	
Animas		Dojka	
Ampak		Ale	
Ankora, ali shelesna mazb- ka		Sidro	
Antverbar		Mejštrér	
Antverbárskih		Mejštréskih	
Apnu		vapno	
Apojtel, logér	logér, dvánáislá		šapno
Apojtelšivú	logérštvú		vuzhenik
Arnofh		oklôpi shelesni	oklope
Ařut		vřab, Likar	
Ařnia		Likaria	
Ařnia		kopka	